

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.49>
УДК 343.98

Наталія Миколаївна Ахтирська
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

ORCID 0000-0003-3357-7722
Email: Akhtyrskan@gmail.com

*Інститут права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ПРОВОКАЦІЇ

У статті досліджується тлумачення поняття «провокація» з точки зору практики Європейського суду з прав людини, законодавства України, аналізується практика правоохоронних органів та наводяться ситуації, з якими стикаються суди під час оцінки достовірності доказів. Пропонується задля спростування доказів, одержаних з порушенням статті 6 Конвенції про права людини та основоположні свободи, використовувати сучасні можливості судово-лінгвістичної експертизи.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, провокація, негласні слідчі (розшукові) дії, підбурювання, зловживання впливом.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 22 Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, боротьба з корупцією визнається елементом безпекової політики, що зумовлює необхідність співробітництва, спрямованого на вирішення проблем, пов'язаних з корупцією як у приватному, так і в державному секторі. Задля досягнення цієї мети досягнені домовленості стосовно обміну найкращими практиками, в тому числі щодо методик розслідування та криміналістичних досліджень [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінальною конвенцією Ради Європи про боротьбу з корупцією передбачено, що кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, – включаючи заходи, що дозволяють застосування спеціальних слідчих методів із дотриманням національного законодавства, – які можуть бути необхідними для забезпечення їй можливості сприяти збиранню доказів у зв'язку із кримінальними злочинами, ідентифікувати, вистежувати, заморожувати і заарештовувати засоби та доходи, отримані від корупції (ст. 23) [2].

Про можливість використання «спеціальних методів розслідування» йдеться у Конвенції ООН про боротьбу з корупцією: «З метою ефективної боротьби з корупцією кожна Держава-учасниця, тією мірою, якою це допускається основними принципами її правової системи, і за умов, встанов-

лених її внутрішнім правом, вживає, у межах своєї компетенції, таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити проведення її компетентними органами контролю над поставками й, у тих випадках, коли вона вважає це доречним, використання інших спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, або таємні операції, на своїй території, а також визнання доказів, зібраних за допомогою таких методів, в суді (ст. 50) [3].

Європейський суд з прав людини в цілому визнав, що зростання організованої злочинності і труднощі, з якими стикаються правоохоронні органи при виявленні і розслідуванні правопорушень, виправдовують вжиття належних заходів. Він підкреслив, що поліції все частіше потрібно використовувати таємних агентів, які забезпечені оперативною легендою, інформаторів і негласні методи оперативної роботи, особливо в боротьбі з організованою злочинністю і корупцією. Суд визнає використання таємних методів розслідування в боротьбі зі злочинністю. Він неодноразово стверджував, що таємні операції як такі не перешкоджають праву на справедливий судовий розгляд, і що наявність ясних, адекватних і достатніх процесуальних гарантій встановлює допустимі дії поліції, які не допускають провокації [4].

В Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24.03.2021 наголошено на важливості забезпечення незалежності та безсторонності суду відповідно до міжнародних, у тому числі європейських, стандартів, практики Європейського суду та здійснення ефективного судочинства з урахуванням вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду [5].

Мета дослідження. Метою статті є визначення можливостей лінгвістичної експертизи для встановлення ознак провокації.

Викладення основного матеріалу. Правоохоронним органам України надається право здійснювати контроль за вчиненням злочину у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводити: 1) контрольовану поставку; 2) контрольовану та оперативну закупку; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК України) [6]. Водночас, передбачається кримінальна відповідальність за провокацію підкупу (ст. 370 КК України), під якою розуміється вчинення службовою особою (ч. 1) або співробітником правоохоронного органу (ч. 2) дій з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду [7].

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що правоохоронними органами при проведенні «таємних операцій» допускаються суттєві порушення процесуального законодавства, а на стадії судового розгляду (в першій та апеляційній інстанції) вони не завжди виявляються, що призводить до використання недопустимих доказів під час ухвалення вироків. Об'єктивно постає питання: чого бракує правозастосовній практиці задля єдності тлумачення процедури та результатів проведення контролю за вчиненням злочину? Оче-

видно, що юристам не достає обізнаності щодо використання спеціальних знань, а саме можливостей лінгвістичної експертизи, яка є відносно новою сферою діяльності спеціалістів-мовознавців, які на підставі сучасних досягнень лінгвістики вирішують актуальні проблеми мови та права [8].

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини для відмежування провокації від допустимої поведінки правоохоронних органів є ряд критеріїв. Під змістовним критерієм розуміється наявність / відсутність суттєвих змістовних ознак, притаманних провокації правоохоронних органів, а під процесуальним критерієм – наявність у суду можливостей перевірити відомості про ймовірну провокацію під час судового засідання з дотриманням вимог рівності та змагальності сторін.

Підбурювання з боку поліції має місце тоді, коли відповідні працівники правоохоронних органів або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою встановлення злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи, впливають на суб'єкта, схильючи його до вчинення злочину, який в іншому випадку не був би вчинений (рішення у справі «Раманаускас проти Литви» від 05.02.2008) [4].

Під пасивною поведінкою ЄСПЛ розуміє відсутність будь-яких активних дій, які б спонукали потенційного підозрюваного вчинити злочин.

Таким чином, у разі виявлення за матеріалами кримінального провадження ознак, притаманних провокації злочину правоохоронними органами, суд у судовому засіданні має це перевірити шляхом дослідження відповідних обставин і лише після цього зробити висновок щодо наявності (відсутності) такого факту і, як наслідок, щодо належності, допустимості й достатності доказів у справі для прийняття відповідного процесуального рішення.

Доказами у корупційних злочинах найчастіше є записи розмов, які відбуваються під час безпосереднього спілкування (віч-на-віч) та телефонних домовленостей. З огляду на це, Т. В. Варлакова зазначає, що в рамках судової лінгвістичної експертизи, коли аналізуються розмовні тексти, найдоцільнішим є комунікативний підхід, який має суттєве значення для сучасного мовознавства, а також для логіко-змістовного та функціонально-стилістичного аналізу [9, с. 34].

Розглянемо даний підхід на прикладі кримінального провадження, відкритого за ч. 2 ст. 369-2 КК України «Зловживання впливом» [10]. Ухвалою слідчого судді накладено арешт на вантажний автомобіль, в якому перебувала дошка хвойних порід обрізна в асортименті, що належала фізичній особі – підприємцю С., шляхом заборони власнику чи іншим особам будь-яким чином розпоряджатись, відчужувати та користуватись зазначеним майном до прийняття остаточного рішення к кримінальному провадженні.

В обвинувальному акті зазначено, що голова суду у розмові з адвокатом –захисником, який висловив позицію свого клієнта щодо неправомірності вилучення майна та бажання повернути його, вирішив використати цю ситуацію для особистого збагачення шляхом отримання неправомірної вигоди за вплив на суддю з метою схилити його до прийняття рішення про повернення арештованого майна у кримінальному провадженні за ч. 1 ст. 246 КК України.

Втім, відповідно до протоколу допиту адвоката Ф., на інформацію адвоката, голова суду відреагував словами, що «С. згодий і це всім відомо», що вочевидь є оціночним судженням особи (негативним) та не може розглядатися в даному дискурсі як висловлення бажання подальшого спілкування.

Невдовзі кримінальне провадження щодо С. було закрито, про що слідчий повідомив підозрюваному по телефону, а також пояснив, що він може забрати «завтра» автомобіль з вантажем. Вказана обставина свідчить про те, що у підприємця С. з цього моменту не було необхідності передавати неправомірну вигоду будь-кому задля задоволення власного інтересу щодо володіння майном, на яке накладено арешт, оскільки був вичерпаний предмет «домовленості з адвокатом», з яким був укладений договір про надання правової допомоги та представництво інтересів у кримінальному провадженні. Однак, таке рішення органу досудового розслідування не задовольнило підприємця С., що мотивувало його поділитись своїм обуренням про закриття кримінального провадження з адвокатом. Вказана обставина вочевидь свідчить про наявність іншої мети в діях С. та адвоката Ф., які діяли за вказівкою правоохоронних органів щодо організації провокації.

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006, «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та практику Суду як джерело права (ст. 17) [11]. Тож, у подібній справі Європейський суд з прав людини в Постанові від 11.02.2014 «Санду проти Республіки Молдова» (одержана неправомірною вигодою за надання довідки про вакцинацію «неіснуючого» собаки (померлого), який не належав особі, що пропонувала неправомірну вигоду, тобто був (чужий) та свідомо ввела в оману лікаря, пред'явивши на нього паспорт), у якій заявник постраждав в результаті «провокування», із-за якого вчинив злочин пасивної корупції, вказав « у К. не було собаки і, як наслідок, у нього не було необхідності запитувати документи, що підтверджують вакцинацію собаки. Тим не менше, К. погодився діяти в якості провокуючого агента поліції» [12].

Тож, у даному кримінальному провадженні за відсутності дійсної підстави для звернення задля здійснення впливу очевидною є наявність провокації.

Кримінальне провадження щодо голови суду було відкрито за заявою адвоката від імені підприємця («заява, що я написав ... по ментах»). Предмет заяви був вичерпаний через закриття кримінального провадження, що виключало втручання правоохоронних органів та подальше використання заявника у якості «агента».

Європейський суд з прав людини, відхилив позицію про необхідність ототожнення злочинного умислу, який не існував раніше, – до провокації, та виявлення існуючого латентного злочинного умислу (Справа Раманаскас § 56) [4]. У даному кримінальному провадженні відсутні ознаки, які б свідчили про умисел на вчинення зловживання впливом до вжиття заходів, організованих правоохоронними органами (в межах провокації).

За позицією Європейського суду з прав людини, якщо дії таємних агентів скеровані на провокування до злочину, та не має підстав вважати, що злочин був би вчинений без їхнього втручання, то це виходить за межі розуміння агента, який діє під прикриттям, й може називатися провокуванням.

Для встановлення ознак провокації доцільно аналізувати також підстави для звернення особи з повідомленням до поліції на предмет наявності іншої, аніж передбачена в зверненні. На цьому наголошує Європейський суд з прав людини, зокрема, в справі Мілініїне проти Литви (§ 39, 24.06.2008), в якій зазначає необхідність встановлення такої обставини, «а чи не мала особа приховані на те причини» [13]. Голова суду тривалий час обіймає вказану посаду, за час виконання обов'язків судді були розглянуті численні справи, що могло зумовити виникнення інших причин для подання заяви щодо нього.

Європейський суд з прав людини також встановлює, що у випадку, якщо обвинувачений заявляє, що його спровокували на вчинення злочину, то суди, які розглядають справи, зобов'язані провести ретельне дослідження матеріалів, оскільки у відповідності з п. 1 ст. 6 Конвенції усі докази, одержані в результаті провокування з боку поліції, повинні бути виключені.

Якщо інформація, надана органами досудового розслідування не дає суду можливості ухвалити рішення про те, чи був обвинувачений спровокований поліцією, важливо, щоб суд ретельно дослідив процес (ситуацію), щоб переконалися, що права обвинуваченого на захист були належним чином забезпечені, зокрема, право на змагальний процес та рівність сторін. Оскільки співробітники поліції не були напряму залучені до операції, дана справа не відноситься до діяльності під прикриттям, а відноситься до дій окремої фізичної особи під наглядом поліції.

Для того щоб перевірити, чи був голова суду спровокований, суд повинен встановити, чи можна вважати розумним, що він був втягнений у відповідну злочинну діяльність до втручання поліції. Тобто, обов'язково треба перевірити, чи вчинив би обвинувачений певні дії без втручання поліції.

З огляду на це, позиція ЄСПЛ полягає в тому, що у випадку, якщо втручання поліції обмежується наданням допомоги особі в реєстрації вчинення незаконних дій іншою особою, визначним фактором є поведінка обох осіб [4]. Очевидно, що на підставі аналізу наведених в обвинувальному акті фактів та обставин, зафіксованих на роздруківках звукозапису, після закриття кримінального провадження та повідомленні слідчим про наявність підстав забрати автомобіль з вантажем (дошками), у підприємця С. не було жодної причини прийти на зустріч з обвинуваченим надавати неправомірну вигоду. В заяві, поданій поліції, зазначена інша підстава – повернення автомобіля з вантажем.

Доказування провокування в даній ситуації покладається на сторону обвинувачення. Сам факт виявлення коштів під час обшуку не свідчить про наявність одержання неправомірної вигоди за здійснення впливу та не виключає провокування. На цьому наголошує й ЄСПЛ у справі Санду проти Молдови (§ 17, 19 і 21) [4].

Підприємець С. та адвокат Ф. могли спровокувати обвинуваченого до пасивної корупції з будь-яких прихованих причин. Не існувало презумпції того, що обвинувачений раніше був втягнений до злочинної діяльності. Не існувало доказів того, що він був схильний до вчинення злочину. Доводи обвинувачення, що правоохоронні органи не могли відкрити кримінальне провадження щодо обвинуваченого до отримання доказів того, що він дійсно вчинив злочин, тільки підтверджує це. Судова інстанція зобов'язана дати правильну оцінку тому, чи вплинули дії підприємця С., який діяв з боку поліції, на провадження обвинуваченого вчинити дії, за які було відкрите кримінальне провадження, та чи вчинив би обвинувачений вказані дії без підбурювання.

Правоохоронні органи не просто приєднались для фіксації вчинення протиправних дій, ними вживались активні дії для організації обставин їх вчинення. Адвокат та співробітник правоохоронного органу домовляються про підставу перенесення судового засідання задля забезпечення часу для підготовки документів (для проведення Н(С)РД), при цьому вони впевнені, що клопотання не буде задоволене, «якщо до нього не підходить, нічого не говорити». Вказана фраза безпосередньо свідчить про підготовку та організацію провокації.

В розмові йдеться про можливість не задоволення клопотання про перенесення справи (за відсутності дозвільних документів на проведення Н(С)РД є ризик зірвати провокацію), у зв'язку з чим представник правоохоронного органу та адвокат розроблюють запасний варіант організації провокації «... тоді в апеляції можна порішати, те порішати, що я вам казав».

Безпосередньо в розмові йдеться про ймовірність повторності у випадку «якщо...»: «І тоді в нас буде привід підійти до нього (голови суду) і знову переговорити». Адвокат дає вказівки підприємцю С.: «Треба йти до голови суду».

На скарги підприємця голова суду відповідає: «Я вже дядько дорослий і нікуди не хочу лізти», що свідчить про відмову допомагати.

Намагання викликати жаль, співчуття є ознакою провокації. Так, на запитання судді: «... що ти тут ходиш?», підприємець С. (з увімкненою апаратурою) скаржиться: «Яка ж робота. Нема торгівлі – нема нічого. Одна машина була з товаром і тої немає. Ну треба ваша допомога...». На цьому наголошує ЄСПЛ у справі «Носко і Нефьодов проти Росії» (Постанова від 30.10.2014, § 54) [14], зокрема, що негласні операції повинні проводитися виключно пасивним чином за відсутності здійснення тиску на особу для вчинення злочину за рахунок таких засобів як прийняття на себе ініціативи в контактах, наполегливе спонування, обіцянка фінансової вигоди або викликання співчуття. Очевидно, що підприємець С. даним висловом намагається викликати співчуття, чим здійснює тиск задля подолання його рішучості не брати участь у вирішенні прохання.

Правоохоронні органи не залишалися повністю пасивними, а операція мала деякі ознаки тиску на обвинуваченого. Зокрема, у роздруківці телефонної розмови міститься наступна інформація: Співробітник СБУ: «Треба зробити таку зустріч. Нам треба ... бумагу передати. Якщо буде говорити, що ти дрова можеш уже забрати, не ведись на це. Не ведись. Бо нам пот-

рібне буде нове провадження. Ти йому можеш диктувати умови». З наведеного слідує, що правоохоронні органи попри відмову одержувати кошти в даному випадку, дають рекомендації здійснювати тиск, щоб не чекати підстав для відкриття іншого кримінального провадження.

Для визначення наявності провокації необхідно вирішити наступні питання:

1) чи були дії правоохоронних органів активними?

2) чи мало місце з їх боку спонукання особи до вчинення злочину (прояв ініціативи у контактах з особою, повторні пропозиції, незважаючи на початкову відмову особи, наполегливі нагадування, підвищення ціни вище середньої)?

3) чи був би скоєний злочин без втручання правоохоронних органів?

4) вагомість причин проведення оперативної закупки

5) чи були у правоохоронних органів об'єктивні дані про те, що особа була втягнута у злочинну діяльність і ймовірність вчинення нею злочину була суттєвою?

Для того, необхідно було врахувати кількість контактів та ініціатора спілкування; невиконання стороною обвинувачення клопотання щодо одержання інформації через оператора мобільного зв'язку щодо маршрутизації зв'язку та контенту, ініціатора та кількості дзвінків, кому належить номер телефону, свідчить про недоведення відсутності провокації. Це все доводить її наявність.

Також мало значення, що під час зустрічі з обвинуваченим: 1) посередник відмовляється брати участь у наданні допомоги підприємцю С. («Поезд ушел») і радить вирішувати свою проблему за допомогою адвокатів; 2) підприємець С. *наполягає* (за порадою співробітників правоохоронних органів); 3) підприємець С. *просить* посередника ще поговорити із головою суду; 4) підприємець С. *повідомляє*, що гроші знайшов й *хотів би їх передати*.

Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що у цій справі спосіб організації та проведення негласної операції був неадекватним та неналежним, що вочевидь применшує справедливість обвинувачення та судового розгляду. Відповідно, мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

Вказані критерії знайшли широке застосування у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду (зокрема, виправдувальний вирок по відношенню до особи, яка обвинувачувалась за ч. 3 ст. 369 КК України з вказаних підстав залишений без змін).

Актуальність звернення до питання лінгвістичної експертизи, в аспекті юридичного дискурсу, пов'язане з двома факторами: 1) ступенем вивчення даного питання в лінгвістичній, юридичній науці та в інших галузях знань (психологія, соціологія, конфліктологія тощо); 2) значним соціальним попитом проведення якісних фахових лінгвістичних досліджень на практиці (законодавчому процесі та правозастосуванні). Дискурс – це мовна культура, в якій формується суспільство та існує особистість. Дискурс формується в системі координат, до якої відноситься, зокрема: 1) культурно-історичний контент; 2) етномовний контент; 3) статусно-функціональна роль учасників спілкування; 4) форма втілення дискурсу (усна, письмова, електронна).

Для доведення додаткових ознак провокації можуть бути використані спеціальні знання, зокрема, доцільно клопотати про призначення судової лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних в тих або інших текстах; їх стилістичної забарвленості; смислового навантаження; характеру інформації, що міститься в текстах (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо); тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора.

Висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією, а є констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень.

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

1. Які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в досліджуваному тексті?

2. Яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів?

3. Чи містяться у тексті висловлювання, виражені у формі закликів до певних дій (вказати, яких саме)? Якщо так, то чи є ці заклики публічними (або який характер та форму мають ці заклики)?

4. Чи містяться в тексті інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

Експерту також обов'язково надаються протокол огляду та прослуховування фонограм досліджуваних розмов з їх надрукованим текстом, оформлений відповідно до процесуальних вимог [15].

Зокрема, за вказаними матеріалами доцільно з'ясувати ознаки мовної провокації, тобто підбурювання, наполягання, спонукання, викликання співчуття тощо, а саме:

1. Після спілкування з співробітниками правоохоронних органів адвокат по закінченню судового засідання дає вказівку підприємцю С. «Треба йти до голови суду говорити»; «Іди сходи». Чи є такі вислови підбурюванням?

2. Чи є в словах підприємця С. ознаки намагання викликати співчуття: «Яка ж робота. Нема торгівлі – нема нічого. Одна машина була з товаром і тої немає. Ну треба ваша допомога»?

3. Чи є в словах голови суду ознаки відмови від надання допомоги на прохання підприємця С. вчинити зловживання впливом: «Я вже дядько дорослий і нікуди не хочу лізти»?

4. Чи є в словах підприємця С., звернених до адвоката, обурення, незадоволення закриттям кримінального провадження та наданням можливості забрати вантаж, що вказує на наявність іншої мети в межах участі в негласній операції: «Дзвонила тільки слідча і каже забирайте свої дошки. – Адвокат: Забирайте свої дошки? – Підприємець С.: Ну. Що за фігня? – Адвокат: Що за ...? Підприємець С.: Да я сам не знаю. – Адвокат: Почекай, не їдь, не забирай ... .

5. Чи є в словах співробітника правоохоронного органу вказівка щодо наполягання, спонукання до одержання неправомірної вигоди: «Якщо ти побачиш, що він не хоче, щоб ти дав йому гроші, то ... тоді ти... Не люблю жити в борг, якщо буде говорити, що ти можеш забрати автомобіль та вантаж, не ведись на це. Не ведись ... Не ведись... Тоді потрібне буде нове провадження, я цього не хочу?»

Висновки. У кримінальних провадженнях, в яких обвинувачений стверджує, що відносно нього було вчинено провокацію, доцільно призначити судову лінгвістичну експертизу. Провокація відбувається в умовах спілкування, тобто за встановлення комунікації, під час якої чи то представник правоохоронного органу чи то інша особа-агент діють з метою досягти певного результату (заздалегідь обумовленого операцією), тобто з комунікативною установкою добитися певної дії (згоди) іншої особи. Важливими для правової регламентації провокації є мета комунікування. Доцільно виокремлювати комунікативну стратегію – заплановану з урахуванням ситуації та можливих ризиків комбінацію мовних, психологічних та організаційних прийомів, скерованих на досягнення комунікативного результату. Виявляються різні форми спонукання, зокрема, питання, твердження, констатація необхідності («чому не зробити Вам це... Гроші я вже зібрав»). Очевидно, що, як стверджує Т. В. Варлакова, мовна провокація є одним з прийомів, який відноситься до комунікативної маніпулятивної тактики, а тому проведення лінгвістичної експертизи у корупційних правопорушеннях, кваліфікована діяльність експерта щодо виявлення у висловах підбурювання, які мають провокаційну спрямованість, дозволять створити важливу частину доказової бази [9, с. 36].

Перелік посилань

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27.01.1999.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Раманаускас проти Литви (No. 2)» від 20.02.2018.
URL: <https://www.echr.com.ua/wp->

References

1. Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and its Member States, on the other part, dated 27.06.2014. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text. (in Ukrainian).
2. Council of Europe Criminal Law Convention on Corruption as of 27.01.1999. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (in Ukrainian).
3. United Nations Convention against Corruption as of 31.10.2003. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (in Ukrainian).
4. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Ramanauskas v. Lithuania (No. 2) as of 20.02.2018.

content/uploads/2018/03/f5ef3ba52c4849ec
d3ac_file.pdf

5. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Варлакова Т. В. Речевая провокация как объект судебной лингвистической экспертизы. *Научный вестник Омской академии МВД России*. Вып. 4 (51). 2013. С. 32-36.

9. Голев Н. Д. Об объективности и легитимности источников лингвистической экспертизы. *Юрислингвистика – 3: Проблемы юрислингвистической экспертизы*: межвуз. сб. науч. тр. Барнаул, 2002.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-obektivnosti-i-legitimnosti-istochnikov-lingvisticheskoy-ekspertizy-1>.

10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

11. Кримінальне провадження № 5201900000001205 від 24.12.2019.

12. Постановление ЕСПЧ «Санду против Республики Молдова» от 11.02.2014

URL: <https://roseurosud.org/r/st-6/st-6a-2/postanovlenie-espch-sandu-protiv-respubliki-moldova>

13. Постановление ЕСПЧ от 24.06.2008. «Милянине против Литвы». URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2467515/2467515-003.htm>

Retrieved from: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/f5ef3ba52c4849ec_d3ac_file.pdf (in Ukrainian).

5. Decree of the President of Ukraine “On the National Strategy in the field of human rights” dated 24.03.2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (in Ukrainian).

6. Criminal Procedure Code of Ukraine dated 13.04.2012. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (in Ukrainian).

7. Criminal Code of Ukraine dated 05.04.2001 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (in Ukrainian).

8. Varlakova, T. V. (2013). Speech provocation as an object of forensic linguistic examination. *Scientific Bulletin of the Omsk Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia*. Issue 4 (51). P. 32-36. (in Russian).

9. Golev, N. D. (Ed.). (2002). On the objectivity and legitimacy of the sources of linguistic expertise. *Legal linguistics -3: Problems of legal linguistic examination*: interuniversity collection of scientific papers. Barnaul. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-obektivnosti-i-legitimnosti-istochnikov-lingvisticheskoy-ekspertizy-1>. (in Russian).

10. Law of Ukraine “On Enforcement of Decisions and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights” as of 23.02.2006. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>. (in Ukrainian).

11. Criminal proceedings No. 5201900000001205 dated 24.12.2019. (in Ukrainian).

12. Judgment of the ECHR “Sandu v. The Republic of Moldova” dated 11.02.2014. Retrieved from: <https://roseurosud.org/r/st-6/st-6a-2/postanovlenie-espch-sandu-protiv-respubliki-moldova>. (in Russian).

13. Judgment of the ECHR as of 24.06.2008 “Miiliniine v. Lithuania”. Retrieved from: <http://www.echr.ru/documents/doc/2467515/2467515-003.htm>. (in Russian).

14. Постановление ЕСПЧ от 30.10.2014 «Носко и Нефедов (Nosko and Nefedov) против Российской Федерации». URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=414782#0961919646143998>

15. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 08.10.1998. затв. наказом МЮ України № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

14. Judgment of the ECHR as of 30.10.2014 “Nosko and Nefedov v. Russian Federation”. Retrieved from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=414782#0961919646143998> (in Russian).

15. Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert studies dated 08.10.1998. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (in Ukrainian).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ДЛЯ УСТАНОВЛЕНИЯ ПРИЗНАКОВ ПРОВОКАЦИИ

Н. Н. Ахтырская

В статье рассматриваются актуальные вопросы использования доказательств, полученных в результате проведения негласных (следственных) розыскных действий (далее – НСРД), в частности контроля за совершением преступления. Анализ следственной и судебной практики свидетельствует о неоднозначном толковании тактики НСРД, что приводит к постановлению судами оправдательных приговоров, поскольку устанавливаются в действиях сотрудников правоохранительных органов признаки провокации.

Судебная практика не выработала единого подхода к оценке фактических обстоятельств контроля за совершением преступления. Судами первой и апелляционной инстанции допускаются различные толкования.

Международные конвенционные стандарты предусматривают возможность таких мер, которые являются эффективными в борьбе с коррупцией. Европейский суд по правам человека (далее – ЕСПЧ) также признает правомерность тайных операций в борьбе с организованной преступностью и коррупцией. В то же время, ЕСПЧ указывает на ряд признаков, позволяющих определить правомерность таких действий. В частности, ЕСПЧ выделяет две группы критериев: содержательные и процессуальные. Одни относятся к характеру самих действий обеих сторон, а другие позволяют суду оценить и проверить процессуальные основания и порядок проведения операции.

Несмотря на то, что Решения Европейского суда по правам человека считаются источником права, и суды Украины обязаны использовать их в судопроизводстве, на практике возникает ряд неразрешенных вопросов при оценке доказательств (являются ли они достоверными и надлежащими или имеет место провокация, то есть уголовно наказуемое деяние, исключаящее обвинение лица).

Общими критериями провокации является неоднократность предложения со стороны агента совершить какие-либо противоправные действия; словесные, организационные, психологические акты, направленные на провоцирование, попытка вызвать сострадание, жалость; использование дружественных связей. Сам факт выражения «абстрактной готовности» (вручение неправомерную выгоду) со стороны правоохранительных органов не является провокацией.

Новое направление в экспертной практике – лингвистическая экспертиза, решающая вопросы речи и права, используется в Украине в подобной категории уголовных производств крайне редко. Поскольку оперативная закупка, контрольная закупка, специальный следственный эксперимент осуществляются в условиях непосредственного установления межличностной коммуникации, то следует рассматривать содержание общения с точки зрения тактических особенностей (психологических, организационных, речевых), на предмет наличия призыва к совершению незаконных действий путем настаивания, убеждения:

– использования нигилистической культуры, сложившейся незаконной практики («все так поступают», «жить надо»),

– готовности платить («деньги собрал»),

– вовлечения в проблемы субъекта, которые он может решить с помощью неправомерной выгоды. На примере конкретного уголовного производства автор раскрывает ошибки следственных органов и обосновывает целесообразность повышения уровня осведомленности относительно использования возможностей лингвистической экспертизы для установления признаков провокации, свидетельствующей о пассивной коррупции или об исключении обвинения.

Ключевые слова: лингвистическая экспертиза, провокация, негласные следственные (розыскные) действия, подстрекательство, злоупотребление влиянием.

THE USE OF POSSIBILITIES OF LINGUISTIC EXPERTISE TO ESTABLISH SIGNS OF PROVOCATION

N. Akhtyrskа

The article discusses topical issues of the use of evidence obtained as a result of covert (investigative) search actions (hereinafter – CISA), in particular, control over the commission of a crime. An analysis of the investigative and judicial practice testifies to the ambiguous interpretation of the tactics of the CISA, which leads to the ruling of acquittals by the courts, since signs of provocation are established in the actions of law enforcement officials.

The judicial practice has not developed a unified approach to assessing the actual circumstances of control over the commission of a crime. Different interpretations are allowed by the courts of first instance and appeal.

International convention standards provide for the possibility of such measures that are effective in the fight against corruption. The European Court of Human Rights (hereinafter – the ECHR) also recognizes the legality of covert operations in the fight against organized crime and corruption. At the same time, the ECHR points to a number of signs that allow determining the legality of such actions. In particular, the ECHR identifies two groups of criteria: substantive and procedural. Some relate to the nature of the actions of both parties themselves, while others allow the court to assess and verify the procedural grounds and the procedure for conducting the operation.

Despite the fact that the Decisions of the European Court of Human Rights are considered a source of law and the courts of Ukraine are obliged to use them in legal proceedings, in practice a number of unresolved questions arise when

assessing evidence. That is, whether they are reliable and proper. Alternatively, is there a provocation, that is, a criminal offense, excluding person's accusation?

The general criteria for provocation is the repeated offer by the agent to commit any illegal actions; verbal, organizational, psychological acts aimed at provoking, an attempt to evoke compassion, pity; use of friendly ties. The very fact of expressing "abstract readiness" (to hand over an unlawful benefit) on the part of law enforcement agencies is not a provocation.

A new direction in expert practice, linguistic expertise, which solves questions of speech and law, is used in Ukraine in this category of criminal proceedings extremely rarely. Since the operational purchase, test purchase, special investigative experiment are carried out in conditions of direct establishment of interpersonal communication, the content of communication should be considered from the point of view of tactical characteristics (psychological, organizational, speech), for the presence of a call to commit illegal actions by insisting, persuasion:

– the use of nihilistic culture, the prevailing illegal practice ("Everybody does it", "You have to live"),

– willingness to pay ("I collected money"),

– involvement in the subject's problems, which he/she can solve with the help of illegal benefits. Using the example of a specific criminal proceeding, the author reveals the mistakes of the investigating authorities and justifies the advisability of raising the level of awareness regarding the use of the possibilities of linguistic expertise to establish signs of provocation, indicating passive corruption or the exclusion of charges.

Keywords: linguistic expertise, provocation, covert investigative (search) actions, incitement, abuse of influence.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.50>

УДК 343.982.43

Людмила Вікторівна Свиридова
кандидат юридичних наук,
завідувач лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних
та мистецтвознавчих досліджень

ORCID 0000-0001-6667-2852

E-mail: ludmila.sviridova@hniise.gov.ua

*Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУДОВОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

На підставі узагальнення джерел у галузі лінгвістичної експертизи та експертної практики вирішення авторознавчих та семантико-текстуальних за-